

1812 și crearea regiunii Basarabia: construirea provinciei sub dominația imperială rusă

Victor TAKI

Abstract

This article addresses the policies of the Russian authorities in Bessarabia in the two decades that followed the annexation of this territory in 1812. It examines the process of discursive and administrative construction of the Bessarabian province out of the territories that for centuries existed under different political jurisdictions. The article argues that the early Russian accounts of Bessarabia re-described these territories into a single whole, a province whose exotic nature and population distinguished it from other parts of the Russian Empire. The article further claims that each of the three consecutive attempts to define the form of administration of Bessarabia undertaken by the Russian authorities in the years following 1812 reflected a different perception of the province's place within the imperial space. Thus, the initial idea to use Bessarabia as a conduit of Russian influence in the European Turkey gave place to the vision of this province as part of Russia's self-governing Western borderlands and finally to the re-definition of Bessarabia as part of New Russia. Without fully negating its predecessor, each new vision and the accompanying administrative changes consolidated the discursive and institutional identity of Bessarabia, which ultimately enabled this province to outlast the empire that created it.

Conform tratatului de pace de la București, încheiat între Imperiul Otoman și Imperiul Rus în data de 16 mai 1812, râul Prut, „de la punctul său de intrare în Principatul Moldovei până la confluența sa cu Dunărea, precum și malul stâng al celui din urmă fluviu devin noua frontieră între cele două imperii”.¹ Delimitând noua frontieră, tratatul, cu toate acestea, nu a reușit să ofere un nume pentru teritoriul care urma să fie incorporat în componența Imperiului Rus. A fost nevoie de câțiva ani pentru ca regiunea anexată să fie identificată, în mod sistematic, sub denumirea de „Basarabia”.² Istoricii care descriu cuceririle teritoriale sau anexările deseori presupun că teritoriile respective existau ca unități geografice separate și identificabile în momentul cuceririi. Totuși, istoria timpurie a Basarabiei ne sugerează că nu se întâmplă întotdeauna astfel. Acest articol folosește exemplul

---

¹ A se vedea textul tratatului publicat în *Polnoie Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii*, ser. 1, vol. 32, 316-322. În continuare va fi citat: *PSZ*.

² Majoritatea istoricilor moderni derivă originile termenului „Basarabia” de la dinastia Basarabilor, domni ai Țării Românești, care și-au extins autoritatea asupra teritoriului situat între cursurile inferioare ale Nistrului, Prutului și Dunării în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, înainte ca aceste ținuturi să devină o parte a Principatului Moldovei.

basarabean pentru a demonstra că însăși cucerirea imperială contribuie, uneori, la construcția simbolică și administrativă a unor noi regiuni formate din teritorii care fuseseră legate destul de slab unele de altele, în trecut.

Ținuturile anexate de Rusia în 1812 erau compuse din trei tipuri diferite de teritorii. Pe de o parte, existau regiunile estice ale Principatului Moldovei, care cuprindeau părțile centrale și nordice ale interfluviului pruto-nistrean. Populate, în cea mai mare parte, de țăranii de etnie română, aceste teritorii aveau o structură socială ceva mai deficitară în comparație cu teritoriile situate la vest de râul Prut, care constituiau nucleul istoric al Principatului Moldovei. Foarte puțini boieri moldoveni locuiau permanent la est de Prut, chiar dacă mulți dintre ei își aveau proprietățile funciare acolo. Regiunile orientale ale Moldovei de până la 1812 erau, de asemenea, cele mai puțin urbanizate, iar toate cele douăsprezece târgușoare din această regiune se aflau în proprietatea privată a boierilor și mănăstirilor. Acest lucru era valabil și pentru viitoarea capitală a Basarabiei rusești – Chișinău, care se afla, înainte de 1812, în proprietatea mănăstirii Galata din Constantinopol. Mănăstirea Galata, la rândul ei, era închinată Bisericii Învierii din Ierusalim și era, astfel, administrată de reprezentantul Patriarhului ortodox de Ierusalim. În general, caracterul social specific al regiunilor estice ale Moldovei de până la 1812 s-a reflectat în statutul lor administrativ deosebit. În timp ce regiunile de la vest de Prut erau subordonate „miniștrilor de interne” moldoveni din perioada modernă timpurie (*vornicilor*), ținuturile din est erau plasate sub jurisdicția unor guvernatori speciali – *serdari* – care depindeau, în mod direct, de domnitorul Moldovei.³

Trăsăturile sociale și administrative speciale ale Moldovei de Est de până la 1812 erau reflectate și în similitudinile sale în raport cu celelalte două tipuri de teritorii din care se compunea interfluviul pruto-nistrean, și anume regiunile fortărețelor otomane și stepa Bugeacului. Deși la sfârșitul secolului al XIV-lea domnitorul moldovean Roman Mușatinul și-a consolidat domnia asupra întregului teritoriu „de la munte (Carpați) până la Mare(a) (Neagră)”, la sfârșitul secolului al XIV-lea, controlul succesorilor săi asupra părții sudice a Principatului s-a dovedit a fi efemer și contestat. Deja în anul 1484, Ștefan cel Mare (1457-1504) a trebuit să cedeze fortărețele Akkerman (Cetatea Albă) și Chilia, precum și regiunile adiacente acestora, respectiv, de la gurile Nistrului și din delta Dunării, sultanului otoman Baiazid II. Populația acestor regiuni a fost, astfel, plasată sub autoritatea guvernatorilor fortărețelor otomane și a devenit *reaya* - supuși direcți ai sultanu-

³ Fiind aleși dintre boierii moldoveni de prim rang, care erau deseori rude ale domnitorului, *serdarii* aveau sub control județele Orhei, Soroca și Lăpușna ale Principatului Moldovei și aveau sub comanda lor o forță paramilitară considerabilă, care număra aproximativ 3000 de călăreți. A se vedea P. P. Svin'in, "Opisanie Bessarabii," *Stratum plus*, no. 6 (2000-2001): 381.

lui care plăteau taxă personală (capitația). Cu timpul, această categorie a legii islamice a început să desemneze nu numai locuitorii civili, ci și, așa după cum se pare, în exclusivitate în lumea otomană, chiar teritoriile pe care locuiau aceștia. Perioada modernă timpurie a cunoscut și înstrăinarea altor teritorii moldovenești situate la est de Prut și transformarea lor în regiuni ale raialelor. În 1538, ca urmare a campaniei lui Suleiman II în Moldova, otomanii au construit fortăreața Bender pe Nistru, care a fost urmată de Ismail (1595) și Reni (1622) pe Dunăre, iar apoi și de Hotin (1713), pe cursul superior al Nistrului. Deoarece nivelul impozitării în regiunile raialelor se putea dovedi a fi, în fapt, destul de bând, țăranii aveau posibilitatea să scape de povara crescândă a impozitelor din cuprinsul teritoriilor rămase în componența Principatului Moldovei la est de Prut, ceea ce explică relativa subpopulare a acestor teritorii către anul 1812.

Un alt motiv general pentru densitatea scăzută a populației din Moldova de Est era prezența permanentă a hoardelor tătarilor Nogai în partea de sud a interfluviului pruto-nistrean. La puțin timp după apariția Hanatului Crimeii și după transformarea sa într-un stat vasal al Imperiului Otoman, în anul 1475, hani din Crimeea au început să se erijeze în succesori ai lui Ginghis Han. În această capacitate, reprezentanții dinastiei Ghirai din Crimeea au reușit să câștige loialitatea și controlul asupra câtorva hoarde nogaiice. Acest lucru le-a oferit nogailor posibilitatea de a se stabili în ținuturile de stepă situate de-a lungul litoralului nordic al Mării Negre. Una dintre aceste hoarde s-a stabilit în regiunea pe care tătarii au numit-o Bugeac, adică colțul occidental extrem al stepii est-europene (cunoscută, de asemenea, sub denumirea de Stepa Kipciak), formată de confluența Prutului și a Dunării. Aflată sub dubla suzeranitate a hanilor Crimeii și a sultanilor otomani, hoarda Bugeacului îi sfida uneori pe ambii suzerani (de exemplu, în anii 1620 și 1630, precum și la începutul secolului al XVIII-lea).⁴ În alte perioade, ținuturile acesteia reprezentau baza de putere și de operații a unor hani ai Crimeii (ca, de exemplu, în cazul lui Kyrym Giray, care a condus ultimul raid al tătarilor din Crimeea în interiorul teritoriilor rusești, în iarna anilor 1768-1769). Apropierea față de tătarii nogai și față de alte triburi tătărăști, care nu abandonaseră încă cu totul practicile nomade, supuneau teritoriile populate de români din regiunile centrale și nordice ale interfluviului pruto-nistrean unor devastări periodice, ultima dintre care s-a soldat cu incendierea târgului Chișinău, în anul 1766.⁵ În timpul războiului ruso-otoman din 1768-1774, dorința hoardei din Bugeac de a-și crește independența față de otomani i-a îndemnat să inițieze negocieri cu guver-

⁴ V. V. Trepavlov, *Istoria Nogaiskoi ordy* (Moscova: Vostochnaia literatura, 2002), 451.

⁵ Judecând după numărul călăreților pe care Hoarda era în stare să îi echipeze pentru luptă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, populația sa totală ar fi putut atinge o cifră de până la 250000 oameni. A se vedea, *ibid.*, 453.

nul rus, care avea intenția și a încercat să îi mute pe tătarii nogai pe malul drept al râului Kuban, pentru a slăbi Hanatul Crimeii.⁶ Totuși, doar o parte din hoardă a părăsit Bugeacul în această perioadă. Ceilalți au rămas acolo până în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, când guvernatorul militar al Odesei, Armand Emmanuel Duplessis, duce de Richelieu, îngrijorat în ceea ce privește securitatea orașului său, a organizat strămutarea lor mai întâi în interiorul Rusiei, iar mai apoi – pe teritoriul Imperiului Otoman.⁷ După aceea, atât stepa goală a Bugeacului, cât și fostele regiuni ale raialelor, au fost declarate pământuri ale coroanei rusești și au fost reunite sub o administrație comună cu regiunile estice ale Principatului Moldovei.

Primele decenii de după 1812 s-au caracterizat prin persistența toponimiei tradiționale, dar și prin legături economice și chiar politice permanente cu Principatul Moldovei. Astfel, noua graniță a tăiat vechiul județ Iași în două, separând cea mai mare parte a teritoriului său de pe malul stâng al Prutului de centrul acestuia – orașul Iași (care era, de asemenea, capitala Principatului Moldovei). Cu toate acestea, unul dintre județele Basarabiei și-a păstrat denumirea de Iași încă mulți ani după anexare. Același lucru era valabil și în cazul moșiilor boierilor moldoveni, mulți dintre care dețineau pământuri pe ambele părți ale Prutului. În 1812 acestora li s-a acordat un termen de trei ani, în cursul căruia ei trebuiau să se hotărască asupra locului lor permanent de reședință și să-și vândă proprietățile de peste graniță. Totuși, mulți boieri au preferat să păstreze o atitudine de expectativă și au reușit să obțină câteva amânări ale acestui termen. Deoarece exportul oilor și vitelor către Istanbul constituia una dintre cele mai importante surse de venituri din regiune, crearea noii frontiere a cauzat nemulțumiri în rândurile populației locale, ceea ce s-a reflectat în contrabanda care a persistat pe parcursul întregii perioade de dominație rusească. În absența unui serviciu special al gărzii de frontieră, granița era păzită de regimente de cazaci (care includeau și musulmani). Nepotrivirea cazacilor pentru această funcție reprezenta un motiv de îngrijorare pentru primul reprezentant plenipotențar al împăratului în Basarabia, A. N. Bahmetiev.⁸

Noua frontieră imperială s-a dovedit a fi destul de efemeră și ușor penetrabilă în timpul războaielor grecilor din Imperiul Otoman. La începutul lunii mar-

⁶ Alan W. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea, 1772-1783* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 34-37.

⁷ Willard Sunderland, *Taming the Wild Field: Colonization and Empire on the Russian Steppe* (Ithaca: Cornell University, 2004), 112.

⁸ "Vsepoddanneishii doklad polnomochnogo namestnika Bessarabskoi oblasti A. N. Bakhmetieva," 7 iulie 1816, N. F. Dubrovin (ed.) *Sbornik istoricheskikh materialov izvlechenykh iz arkhiva Sobstvennoi Ego Imperatorskogo Velichestva Kantseliarii*. 14 vol. (St. Petersburg: Gosudarstvennaia tipografia, 1876-1913), 7: 302.

tie 1821, detașamentele Eteriei au trecut Prutul în principatul vecin al Moldovei. Câteva săptămâni mai târziu, boierii moldoveni implicați în mișcarea grecilor s-au refugiat la Chișinău pentru a se salva de răzbușnarea otomanilor. Războiul ruso-otoman din 1828-29 și ocupația rusă a Moldovei și a Țării Românești, care au durat până în 1834, au abolit, de fapt, cu totul granița de pe Prut. În același timp, păstrarea liniei de carantină de-a lungul Nistrului până în anul 1830 făcea, uneori, comunicarea dintre Basarabia și restul Imperiului Rus să fie mai dificilă decât comunicarea dintre Basarabia și Principatele vecine. Această situație s-a schimbat doar la mijlocul anilor 1830, după evacuarea trupelor ruse din Moldova și Țara Românească și după restabilirea frontierei rusești pe Prut.⁹ Cu toate acestea, chiar și după această dată, granița a rămas poroasă și ușor de trecut, așa cum ne arată existența, în continuare, în Basarabia, a așa-numitelor „mănăstiri închinată”, care se aflau sub jurisdicția patriarhilor ortodocși din Orient.

Crearea noii frontiere s-a desfășurat în paralel cu construirea activă a noii provincii atât la nivel discursiv, cât și la nivel instituțional. Câteva descrieri statistice ale Basarabiei, care au apărut după 1812, le-au ajutat cititorilor să perceapă acest teritoriu ca pe o singură regiune. Aceste descrieri minimalizau diferențele dintre variatele părți ale interfluviului pruto-nistrean și, în același timp, accentuau caracteristicile comune pentru întreaga regiune. Prima dintre aceste descrieri, compusă de Piotr Kunițki, folosea încă noțiunea de „Basarabia” în sensul său original, desemnând partea sudică a teritoriului dintre Prut, Nistru și Dunăre, care cuprindea și Bugeacul. El folosea termenul „regiunea Trans-Nistreană” pentru a desemna toate pământurile situate între cele trei râuri. Autorul menționa cele trei părți componente ale noii provincii rusești, și totuși afirma că ele „nu sunt separate una de alta de râuri și munți și, în afară de asta, sunt unite prin moravurile și obiceiurile comune ale locuitorilor, fiindcă atât Basarabia *stricto sensu*, cât și raiaua Hotinului, au aparținut cândva Principatului Moldovei.”¹⁰ Unitatea noii provincii era, astfel, demonstrată prin intermediul unor argumente istorice și geografice. Anexarea rusă putea fi, astfel, prezentată ca o restaurare a unității istorice a ținuturilor moldovenești, care fuseseră împărțite în urma cuceririi otomane. În același timp, autorii ruși erau la fel de interesați în a sublinia deosebirea și specificul istoric al Basarabiei în raport cu restul Moldovei ca și de a sublinia unitatea fundamentală a noii provincii. Astfel, Pavel Șabelski, autorul unei alte descrieri timpurii a Basarabiei, accentua importanța provinciei pentru otomani, dar și rolul acesteia de grânar al Constantinopolului, de rând cu Egiptul. Iată de

⁹ Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei* (Chișinău: Cartier, 2002), 32.

¹⁰ Petr Kunițkii, *Kratkoie statisticheskoie opisanie Zadnestrovskoi oblasti* (St. Petersburg: Glazunov, 1813), 6.

ce Basarabia, conform opiniei lui Șabelski, „a fost întotdeauna separată de Moldova, fiind plasată sub administrarea directă a pașelor otomane”.¹¹

În mod destul de paradoxal, construirea discursivă a Basarabiei presupunea și afirmarea diferenței sale față de alte provincii rusești. Retică asimilaționistă, care accentua fuziunea organică a Basarabiei cu restul Imperiului Rus, era, mai curând, caracteristică pentru sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Din contră, în primele decenii de după 1812, autorii ruși se axau, mai ales, pe natura exotică a Basarabiei, care o făcea profund deosebită față de provinciile interne ale Rusiei. Deși frontiera imperiului ajunsese până la Prut, autorii ruși continuau să considere Nistrul drept „adevărata graniță dintre țările civilizate și cele semi-barbare”.¹² Această graniță civilizațională coincidea și cu cea climatică, dincolo de care rușii descopereau o țară a cărei natură o găseau exotică, chiar și în comparație cu stepa ucraineană, fără a mai vorbi de clima aspră a Marii Câmpii Ruse. Bogățiile florei și faunei basarabene erau, cumva, o compensație pentru caracterul primitiv al agriculturii locale. Câmpiile Basarabiei, acoperite cu flori necunoscute în Rusia, și murmurul milioanelor de insecte care umpleau aerul stepelor în timpul nopților produceau o mare impresie asupra călătorilor ruși. Era chiar mai ușor ca Basarabia să fie imaginată drept un „tărâm al făgăduinței” pentru cei care făceau călătoriile imaginare în regiune prin intermediul lecturii „revistelor groase” în cele două capitale ale imperiului. Necesitatea de a justifica pierderile suportate în timpul precedentului război ruso-otoman explica tendința de a exagera varietatea bogățiilor locale, ceea ce este evident, de exemplu, în etichetările Basarabiei ca „grânarul Constantinopolului, asemănător Egiptului”.¹³ Apartenența Basarabiei la Imperiul Rus era cu atât mai prețioasă cu cât, contrar teritoriilor din sudul Caucazului, care „se învecinau cu popoare ostile și prădătoare”, această regiune avea „un aer curat, o climă sănătoasă, o abundență de fructe sudice, numeroase izvoare și cascade”, și toate acestea în vecinătatea „blânzilor și supușilor moldoveni”.¹⁴ Povestirile despre „aroma salcâmlor, cântecul privighetorilor, morunii uriași din râuri și cantitatea inepuizabilă de vânat din regiunile mlăștinoase” transformau Basarabia într-un tărâm de poveste pentru locuitorii înzăpezitei Moscove sau al mereu ploiosului Sankt Petersburg.¹⁵ Descrieri exuberante de felul celor de mai sus erau dublate de zvonuri privind căldura insupor-

¹¹ Pavel Șabelskii, „Kratkoie istoricheskoe obozrenie Bessarabii,” *Syn Otechestva*, no. 15 (1815): 35.

¹² A. I. Mikhailovskii-Danilevskii, „Vospominania za 1829 god,” *Russkaia starina*, no. 8 (1893):182; A. F. Vel'tman, „Vospominania o Bessarabii,” *Sovremennik*, no. 3 (1837): 229.

¹³ Șabelskii, „Kratkoie istoricheskoe obozrenie Bessarabii,” *Syn Otechestva*, no. 15 (1815):35-36.

¹⁴ *Ibid.*, no. 16 (1815):125.

¹⁵ Vel'tman, „Vospominania o Bessarabii,” 246.

tabilă, stea plină de șerpi, scorpioni și tarantule, ca și despre ciumă și eternele „friguri” de toate felurile.¹⁶ Ca și în cazul ridicării în slăvi a bogățiilor Basarabiei, povestirile despre pericolele care se întâlneau acolo reprezentau un aspect indispenabil al exotizării noii provincii, ceea ce îi și explica atractivitatea.

Cele mai timpurii măsuri privind organizarea administrativă a Basarabiei reflectau rivalitatea dintre Rusia și imperiul napoleonian în regiunea Balcanilor, care a fost unul dintre motivele izbucnirii războiului ruso-otoman din 1806-1812. Crearea Provinciilor Ilirice în cadrul Imperiului Francez, în 1809, a pus autoritățile franceze în legătură directă cu mișcările incipiente de eliberare națională din Balcani, amenințând influența tradițională a Rusiei asupra coreligionarilor săi ortodocși din cadrul Imperiului Otoman.¹⁷ Fiind conștienți de acest pericol, diplomații și militarii ruși luau în calcul posibilitatea unui atac împotriva Iliriei franceze, care ar fi consolidat din nou poziția Rusiei în regiune și ar fi împiedicat și prevenit campania iminentă a lui Napoleon împotriva Rusiei. Unul dintre memorandumurile care pledau pentru o asemenea expediție („diversiunea balcanică”) a fost scris de către I. A. Capodistrias, un diplomat grec care a intrat în serviciul Imperiului Rus după dispariția Republicii Celor Șapte Insule, controlată de Rusia, în anul 1807.¹⁸

În pofida caracterului său utopic, acest proiect a trezit entuziasmul lui Alexandru I. Țarul l-a numit pe propriul său Ministru al Marinei, Amiralul P. V. Ciciagov, în funcția de comandant suprem al armatei dunărene, având încrederea de a încheia războiul prelungit contra Imperiului Otoman și de a-l atrage pe sultan într-o alianță contra lui Napoleon. Alexandru I, de asemenea, i-a dat lui Ciciagov instrucțiuni de a „provoca la revoltă populația slavă”, promițându-le „independența și crearea unui regat slav”. Țarul l-a mai autorizat pe amiral să ofere „recompense financiare celor mai influente persoane din rândurile [slavilor], precum și decorații și titluri, atât conducătorilor, cât și soldaților obișnuiți”.¹⁹ Ciciagov, însă, a sosit la București deja după ce predecesorul său, M. I. Kutuzov, semnase tratatul de pace cu Imperiul Otoman, care acorda Basarabia Rusiei, dar nu conținea nici un singur cuvânt în privința unei posibile alianțe între țar și sultan. Trecerea graniței rusești de către Marea Armată a lui Napoleon și înaintarea rapidă a acesteia în direcția Moscovei i-au silit curând pe țar și pe Ciciagov să

¹⁶ Ibid., 227.

¹⁷ Despre acest subiect, a se vedea: Frank J. Bundy, *The Administration of the Illyrian Provinces of the French Empire, 1809-1813* (New York and London: Taylor and Francis, 1987).

¹⁸ “Mémoire sur une diversion à opérer dans le Midi de l’Europe en cas de guerre entre la Russie et la France,” Vienne, 1811, *Arhiva Politicii externe a Imperiului Rus (AVPRI)*, Fond 133, op. 468, delo 11067, ll. 299-311.

¹⁹ *Mémoires inédits de l’amiral Tchitchagoff* (Berlin: Scheneider et comp., 1855), 9.

abandoneze proiectul expediției balcanice și să se retragă de pe linia Dunării înspre nord.

Politicile timpurii ale Rusiei cu privire la Basarabia ar trebui să fie analizate în acest context. Aceste politici erau, în mare parte, produsul gândirii lui Capodistrias, care a devenit șeful cancelariei diplomatice a lui Ciciagov. Atât Capodistrias, cât și Ciciagov erau prieteni cu Scarlat Sturdza, un boier moldovean care a colaborat cu autoritățile rusești în timpul ocupației Moldovei din perioada 1788-1792 și care a emigrat în Rusia în curând după aceea. Această prietenie explică atât numirea celui din urmă în postul de prim guvernator civil al Basarabiei, cât și rolul important pe care l-a jucat tânărul său fiu și secretarul lui Capodistrias, Alexandru Sturdza, în elaborarea „Regulilor pentru administrarea temporară a Basarabiei”, document aprobat de Alexandru I în august 1812.²⁰ Având în vedere experiența negativă a administrației ruse în Moldova și Țara Românească în timpul războiului din 1806-1812, „Regulile temporare” scuteau Basarabia de orice impozitare de stat pentru un termen de trei ani și, de asemenea, nu supuneau provincia serviciului militar, o scutire care a rămas în vigoare în următorii cincizeci de ani. Documentul mai prevedea și formarea unui „guvern provincial, în concordanță cu legile, moravurile și obiceiurile locale”.²¹ „Regulile temporare” stipulau, de asemenea, folosirea limbii române în toate organele administrative și judiciare, care urmau să fie compuse din acei reprezentanți ai nobilimii / boierimii moldovenești care s-ar fi hotărât să se stabilească în regiune.

Fiind sensibili la principiul enunțat de Montesquieu privind necesitatea ca legislația locală să se conformeze moravurilor și obiceiurilor țării, Ciciagov, Capodistrias și tânărul Sturdza se așteptau, de asemenea, ca noul mod de guvernare a Basarabiei să servească scopurilor geopolitice specifice ale Rusiei în lupta ei continuă împotriva lui Napoleon. Instrucțiunea lui Ciciagov către Scarlat Sturdza îl îndemna pe primul guvernator basarabean să „atragă, în mod abil, atenția popoarelor învecinate asupra acestei regiuni”.²² Conform acestei instrucțiuni, recentul război ruso-otoman a „dominat mințile și a fost o inspirație pentru speranțele moldovenilor, valahilor, grecilor, bulgarilor, sârbilor și ale altor popoare”. După retragerea armatelor ruse către nord, „spiritul lor ar putea cădea din nou, iar dușmanii noștri ar putea ajunge din nou să îi domine”. Sarcina guvernatorului basa-

²⁰ Despre relațiile lui Ciciagov cu familia Sturdza și despre rolul tânărului Sturdza în elaborarea „Regulilor temporare”, a se vedea: Stella Ghervas, *Réinventer la tradition. Alexandre Stourdza et l'Europe de la Sainte Alliance* (Paris: Honoré Champion Editeur, 2008), 31, 62.

²¹ A se vedea art. 11 al „Regulilor pentru administrarea temporară a Basarabiei”, în A. N. Egunov (ed.) *Zapiski Bessarabskogo Statisticheskogo Komiteta*. 3 vol. (Chișinău: Tipografia Oblastnogo Pravleniia, 1868), 3: 109-110.

²² *Ibid.*, 111.

rabean era, astfel, să „păstreze atașamentul acestor popoare față de Rusia și să le protejeze de influența dușmanilor noștri”. Bulgarii, sârbii, moldovenii și valahii sunt în căutarea unei patrii, pretindea autorul acestei instrucțiuni. Deci, de primul guvernator basarabean depindea, în mare măsură, să le ofere o astfel de patrie în noua provincie rusă.²³

Primul cadru administrativ pentru Basarabia, introdus de Capodistrias și Ciciagov, reflecta, astfel, scopul lor de a menține influența rusă asupra co-religionarilor ortodocși din Imperiul Otoman, securitatea cărora nu era completamente garantată de tratatul de la București. Basarabia trebuia să servească drept un refugiu pentru cei care se compromiseseră în ochii autorităților otomane prin colaborarea lor activă cu rușii în timpul războiului. În același timp, Capodistrias percepea Basarabia ca un cap de pod rusesc în Balcani, similar cu cel pe care Napoleon îl crease în partea occidentală a peninsulei, sub forma Provinciilor Ilirice ale Imperiului Francez. Pentru a îndeplini cu succes aceste funcții, Basarabia trebuia să devină o vitrină a binevoitoareii administrații rusești, care trebuia să fie deosebit de atentă față de trăsăturile culturale specifice ale localnicilor.

Aceste planuri bine intenționate au eșuat în curând din cauza lipsei unor adminisitratori eficienți, lucru obișnuit în Rusia. Acest fapt a fost exacerbât, în contextul imediat de după anul 1812, de preocuparea exclusivă a centrului imperial de lupta împotriva lui Napoleon. Curând după numirea sa în funcție, Scarlat Sturdza a fost afectat de un atac cerebral, nefiind în stare să-și exercite atribuțiile, iar general-maiorul I. M. Hartingh, care l-a înlocuit în funcție, fiind numit guvernator militar al Basarabiei în 1813, nu a reușit să găsească un limbaj comun cu reprezentanții nobilimii moldovenești. În timp ce Hartingh și opoziția basarabeană își iroseau timpul, denunțându-se reciproc la centru, situația de pe teren s-a deteriorat treptat, până în punctul în care Basarabia s-a transformat în antipodul total al provinciei-vitrină în care trebuia să evolueze regiunea conform intențiilor lui Capodistrias, Ciciagov și Alexandru I. În special mijlocul deceniului 2 al secolului al XIX-lea s-a caracterizat printr-un conflict între proprietarii funciari basarabeni și coloniștii trans-danubieni, bulgari și greci, pe care M. I. Kutuzov i-a invitat în Basarabia pe parcursul ultimului an al războiului ruso-otoman. Pentru a agrava lucrurile și mai mult, țăranii basarabeni au început să se refugieze peste Prut, din cauza zvonurilor privind iminenta reintroducere a șerbiei în regiune.²⁴ Atunci când veștile despre haosul administrativ din Basarabia au ajuns la Sankt Petersburg, imediat după înfrângerea lui Napoleon și încheierea Congresului de

²³ Ibid., 112.

²⁴ Pentru o discuție mai detaliată a acestor aspecte, a se vedea: Andrei Cușco, Victor Taki, Oleg Grom, *Bessarabia v sostave Rossiiskoi imperii, 1812-1917* (Moscow: Novoie Literaturnoie Obzrenie, 2012), 162-172.

la Viena, Alexandru I și Capodistrias, care devenise între timp secretarul de stat (ministrul de externe) al țarului, au reacționat prin numirea unui reprezentant plenipotențiar (*namestnik*) basarabean, cu misiunea elaborării unei forme definitive de auto-guvernare pentru noua provincie.

Alegerea guvernatorului militar al Podoliei, general-locotenentul A. N. Bahmetiev, drept primul reprezentant imperial în Basarabia, în aprilie 1816, nu a fost un simplu accident. Podolia era o regiune anexată de Imperiul Rus în contextul celei de-a doua împărțiri a Poloniei, în anul 1793, în care nobilimea poloneză sau polonizată rămăsese dominantă. În timpul primelor două decenii ale dominației rusești, relațiile dintre Sankt Petersburg și elitele poloneze de la periferiile occidentale ale imperiului au rămas incerte, în mare măsură din cauza influenței ideilor revoluționare franceze în rândurile păturilor largi ale nobilimii poloneze, dar și din cauza restabilirii parțiale a statalității poloneze sub forma Ducatului napoleonian al Varșoviei, în anul 1807. Pentru a câștiga loialitatea elitelor poloneze, conducătorii Imperiului Rus trebuiau să demonstreze un anumit grad de respect pentru drepturile lor istorice. Deși Ecaterina II era hotărâtă să lupte împotriva „ciumei franceze” în Polonia, Statutul Lituanian din 1588 era folosit, în continuare, în administrația locală, de rând cu limba poloneză. Țarul Pavel I a mers chiar până acolo, încât a restabilit adunările locale ale nobilimii în provinciile poloneze, în timp ce Alexandru I, la începutul domniei sale, a încredințat importante funcții în cadrul statului rus câtorva nobili polonezi care se bucurau de o mare influență, fiind gata să-i ofere nobilimii polone o autonomie foarte extinsă în ajunul invaziei lui Napoleon în Rusia, în 1812. Deși polonezii din Ducatul Varșoviei l-au sprijinit activ pe Napoleon în campania sa din Rusia, în 1815 împăratul rus victorios a reușit să obțină transformarea Ducatului Varșoviei într-un regat constituțional al Poloniei, în uniune personală cu Rusia. El lua, de asemenea, în calcul posibilitatea de a include în componența noului Regat și Podolia, precum și alte teritorii poloneze pe care Imperiul Rus le obținuse în urma celei de-a doua și a treia împărțiri ale Poloniei. Către anul 1816, politica de cooperare cu elitele poloneze era, astfel, în plină desfășurare, iar numirea guvernatorului Podoliei în nou-creata funcție de reprezentant imperial în Basarabia sugera faptul, că Alexandru I percepea Basarabia ca fiind o parte a periferiilor occidentale ale Imperiului Rus.

Instrucțiunea primită de Bahmetiev în momentul numirii sale în Basarabia indică faptul, că politica împăratului în privința acestei regiuni era „în deplină concordanță cu abordarea pe care el o adoptase față de alte teritorii achiziționate în timpul domniei sale”.²⁵ Ca urmare, se poate spune că construirea administrati-

²⁵ A se vedea instrucțiunea către Bahmetiev în: *Rossiiskii Gosudarstvennyi Istoricheskii Arkhiv (RGIA)*, Fond 1286, op. 2, delo 70, ll. 25-26.

vă a Basarabiei în a doua jumătate a acestui deceniu, după 1816, reproducea, în mare parte, politica lui Pavel I și a lui Alexandru I în privința elitelor poloneze, care, la rândul său, reprezenta o reacție față de provocarea întruchipată de Franța revoluționară și napoleoniană. Afinitatea generică dintre politica poloneză și cea basarabeană a împăratului rus a fost confirmată de implicarea directă a elementului polonez în crearea și instaurarea modelului basarabean de auto-guvernare. Bahmetiev a sosit la Chișinău împreună cu soția sa poloneză (care aparținea faimoasei familii Potocki) și cu o întreagă suită de secretari polonezi. Unul dintre aceștia, N. A. Krinițki, a devenit autorul *de facto* al Statutului pentru Formarea Regiunii Basarabene, aprobat în 1818.²⁶

Cel mai important aspect al Statutului consta în crearea Consiliului Suprem al provinciei, majoritatea membrilor căruia urmau să fie aleși, o dată la fiecare trei ani, de către nobilimea basarabeană. Consiliul funcționa în calitate de organ administrativ și judiciar suprem, iar deciziile sale urmau să fie puse imediat în practică.²⁷ Nobilimea basarabeană avea, de asemenea, posibilitatea să aleagă majoritatea membrilor tribunalelor civile și penale din cuprinsul provinciei, ca și pe omologii acestora la nivelul local al fiecărui județ.²⁸ Deși limba rusă urma, de acum încolo, să fie folosită în corespondența tribunalului penal, precum și în departamentele fiscal și administrativ ale guvernului provincial, tribunalul civil și Consiliul Suprem erau obligate să examineze chestiunile civile în limba română și „în concordanță cu regulile și obiceiurile moldovenești”.²⁹ La fel ca și „Regulile temporare” din 1812, Statutul basarabean din 1818 continua să definească tradițiile și obiceiurile locale drept bază pentru autonomia basarabeană. În conformitate cu această abordare, autoritățile ruse au creat o comisie specială pentru codificarea legislației basarabene, condusă de Petru Manega, un jurist de origine română educat la Paris.³⁰

Statutul a fost aprobat de Alexandru I în timpul vizitei sale la Chișinău, la sfârșitul lunii aprilie 1818, imediat după întâlnirea împăratului cu reprezentanții nobilimii basarabene. Prin acest act, Statutul a fost consfințit drept un acord între împărat și elitele locale. Reprezentanții acestora din urmă trebuiau să se bucure de o participare largă în procesul de administrare a provinciei. La rândul său,

²⁶ Despre rolul lui Krinițki, a se vedea: F. F. Vigel, „Zamechaniia na nyneshnee sostoianie Bessarabskoi Oblasti,” in: F. F. Vigel, *Zapiski*. 7 vol. (Moscova: Universitetskaia tipografia, 1892), 6:4 (paginare separată).

²⁷ „Ustav obrazovaniia Bessarabskoi oblasti,” 29 aprilie 1818, *PSZ*, ser. 1, no. 27357, vol. 23, 223-224.

²⁸ *Ibid.*, 226, 228.

²⁹ *Ibid.*, 225-227.

³⁰ Despre Manega, a se vedea: L. A. Kasso, *Petr Manega – zabytyi kodifikator bessarabskogo prava* (St. Petersburg: Senatskaia tipografia, 1914).

împăratul era în drept să se aștepte că nobilii basarabeni nu vor considera „caracterul național” al provinciei basarabene și „forma sa specială de administrare” ca fiind sinonime pentru interesele înguste ale clasei lor sociale. În scrisoarea sa către Bahmetiev, Alexandru I accentua faptul că „locuitorii de toate clasele ar trebui să beneficieze, într-o măsură echitabilă, de acest dar al unui bine nemărginit” pe care îl reprezenta Statutul. Deoarece o asemenea inovație importantă trebuia să fie testată „de timp și experiență”, Statutul a fost introdus în mod provizoriu, ceea ce, de asemenea, era o mărturie a caracterului său contractual și sugera faptul, că „experimentul” basarabean nu se încheiase.³¹

Este semnificativ faptul, că Alexandru I a aprobat Statutul basarabean în curând după închiderea primei sesiuni a Dietei (Sejmului) Regatului Poloniei, la care împăratul și-a anunțat intenția de a răspândi aceste instituții „liberale” (*zakonno-svobodnye*) asupra tuturor pământurilor și regiunilor pe care Providența le-a plasat sub sceptrul său.³² Statutul basarabean era un prim pas în direcția realizării acestei intenții și poate fi, astfel, văzut ca o manifestare a tendințelor „constituționaliste” ale lui Alexandru I. Statutul nu avea însă caracterul unei carte constituționale, ci se conforma doar tradiției politice moldovenești. În pofida unor puternice influențe poloneze, politica moldovenească din perioada modernă timpurie nu oferă nici un exemplu al unor astfel de acorduri formale, obligatorii pentru ambele părți, între domnitorii Moldovei și boieri, similare actelor poloneze de tip *pacta conventa*. Relațiile cu Dieta poloneză în timpul ultimilor ani de domnie ai lui Alexandru I au demonstrat că împăratul nu considera Carta Constituțională pe care o acordase Regatului Poloniei ca fiind la fel de obligatorie și valabilă pentru el însuși și pentru nobilimea poloneză. Dimpotrivă, împăratul percepea toate actele legislative pe care le promulgase pentru a reglementa relațiile centrului cu elitele regionale drept produse și efecte ale bunăvoinței sale unilaterale, indiferent de caracterul juridic formal pe care le aveau aceste acte.

La fel ca și reconfirmarea autonomiei Basarabiei în perioada dintre 1816 și 1828, limitarea drastică a acesteia, un deceniu mai târziu, a fost însoțită de reconceptualizarea locului provinciei în geografia simbolică și administrativă a Imperiului Rus. Această reconceptualizare a fost, cel puțin în parte, legată de rezolvarea conflictului, menționat deja mai sus, dintre proprietarii funciari basarabeni și coloniștii trans-danubieni, bulgari și greci, care a izbucnit în anul 1814. Deși plasarea temporară a Basarabiei în categoria periferiilor occidentale ale Imperiului Rus părea să consolideze poziția nobililor proprietari funciari, coloniștii au fost scoși de sub jurisdicția guvernului basarabean, dominat de nobilime, și

³¹ Alexandru I către Bahmetiev, 29 aprilie 1818, *PSZ*, ser. 1, no. 27357, vol. 23, 223.

³² Citat în: S. V. Mironenko, *Samoderzhavie i reformy. Politicheskaiia bor'ba v Rossii v nachale XIX-go veka* (Moscova: Nauka, 1989), 157.

subordonați autorității Comitetului Coloniștilor Străini din Sudul Rusiei, în anul 1819. Un an mai târziu, conducătorul acestui Comitet, general-maiorul I. N. Inzov, a fost numit reprezentant imperial în Basarabia în locul lui Bahmetiev, care se găsea, tot mai mult, în situația unui conflict crescând cu nobilimea basarabeană. Inzov a reușit să-i neutralizeze pe unii dintre cei mai activi și deschiși membri ai opoziției, însă Statutul a rămas intact. Doar înlocuirea lui Inzov de către M. S. Voronțov, în anul 1823, a marcat un adevărat punct de cotitură în politica Rusiei față de Basarabia.

O dată cu numirea lui Voronțov atât în funcția de reprezentant imperial în Basarabia, cât și în cea de guvernator al Noii Rusii, în anul 1823, Basarabia a fost unită, din punct de vedere administrativ, cu regiunea care, timp de jumătate de secol deja, reprezenta un spațiu al colonizării încurajate și stimulate de stat.³³ Dacă includerea Basarabiei în cadrul periferiilor occidentale ale Imperiului Rus, în deceniul 2 al secolului al XIX-lea, a fost însoțită de accentuarea temei „drepturilor istorice” și a obiceiurilor locale, redefinirea provinciei ca parte a Noii Rusii, pe parcursul anilor 1820, a avut drept urmare tendința decidenților politici ruși de a percepe Basarabia prin prisma „misiunii civilizatoare” a Rusiei în regiunile sudice. Predecesorii lui Voronțov de la Odesa, Armand Emmanuel Duplessis, duce de Richelieu, și Louis Alexandre Andrault de Langeron, erau reprezentanți destul de tipici ai administratorilor luminați, care recurgeau frecvent la folosirea retoricii „civilizatoare”.³⁴ Este, de asemenea, demn de observat că soția lui Voronțov, E. K. Branițkaia, era o nepoată a lui G. A. Potiomkin și moștenitoarea averii acestuia. O dată cu numirea sa în postul de guvernator general al Noii Rusii, Voronțov „a intrat, într-un fel, în posesia moștenirii care îi revenea de drept”, așa cum s-a exprimat fostul său subordonat, faimosul memorialist rus F. F. Vigel.³⁵

Înșușindu-și o viziune negativă cu privire la dezordinile și haosul din administrația basarabeană, Voronțov a atribuit aceste fenomene autonomiei excesive pe care Statutul din 1818 o acorda nobilimii locale și a luat hotărârea fermă de a o limita considerabil. Ca urmare, nobilimea basarabeană și-a pierdut dreptul de

³³ Pentru o analiză generală a activităților lui Voronțov ca reprezentant imperial în Basarabia, a se vedea: Anthony Rhinelander, *Prince Michael Vorontsov. Vice-Roy to the Tsar* (Montreal: McGill University Press, 1990), 67-93.

³⁴ Nici unul dintre ei nu a fost direct implicat în afacerile basarabene. Cu toate acestea, Richelieu a jucat un rol important în deportarea tătarilor nogai din Bugeac în anul 1807, ceea ce a deschis acest spațiu pentru coloniștii bulgari, germani și ruși. În ceea ce îl privește pe Langeron, memoriile sale despre războaiele ruso-otomane din 1787-1792 și 1806-1812 reprezintă una dintre cele mai caracteristice descrieri ale Moldovei și Țării Românești în termenii „barbariei” și „despotismului oriental”, care puteau fi depășite doar prin intermediul unei guvernări raționale și luminate.

³⁵ Vigel, *Zapiski*, 6:91.

a-i alege pe șefii administrațiilor județene (*ispravnici*) în anul 1824. Patru ani mai târziu, Voronțov a reușit să promoveze adoptarea unui nou Statut, conform căruia Consiliul Suprem al Basarabiei a fost înlocuit de Consiliul Provincial, printre membrii căruia se afla doar un singur reprezentant ales din partea nobilimii basarabene. Noul Statut a redus drastic numărul funcționarilor aleși în componența administrației provinciale și județene, în comparație cu Statutul din 1818 (de la 75 la 26 de persoane).³⁶ La fel de importantă a fost și redistribuirea generală a funcțiilor electivă, care nu a lăsat nici un segment și aspect al administrației provinciale în afara controlului reprezentantului imperial.³⁷ Într-un termen de cinci ani, limba rusă a devenit limba oficială a instituțiilor publice din Basarabia. Reducerea rolului nobilimii în guvernarea Basarabiei a fost însoțită de intensificarea colonizării încurajate de stat în regiunile sudice ale provinciei. În a doua jumătate a anilor 1820, Voronțov a reușit să asigure adoptarea unor decrete care încurajau stabilirea în Basarabia a sârbilor, cazacilor de peste Dunăre, dar și a aproximativ 20000 de țărani de stat ruși proveniți din provinciile interne ale Imperiului Rus.³⁸

Activitățile lui Voronțov nu au avut drept consecință transformarea Basarabiei într-o gubernie rusă obișnuită. Basarabia a continuat să fie o periferie distinctă și specifică a Imperiului Rus timp de multe decenii de acum înainte. Totuși, primii ani ai guvernării lui Voronțov au fost hotărâtori pentru tipul de periferie în care urma să se transforme Basarabia. Astfel, acești ani au reprezentat etapa finală a procesului de construire a provinciei care a început în 1812. În primii ani după anexare, Capodistrias vedea noua provincie ca o vitrină de fațadă a Imperiului Rus, întoarsă în direcția Balcanilor. La sfârșitul acestui deceniu, Alexandru I a văzut-o, pentru o clipă, ca o parte a periferiilor occidentale ale Rusiei, care se bucurau de auto-guvernare, și ca un element al unui proiect mai ambițios de a răspândi principiul auto-guvernării și în restul teritoriului Imperiului Rus. Din contră, Voronțov a redefinit Basarabia ca o parte a Noii Rusii, și, datorită acestei schimbări, ca un spațiu al politicilor de colonizare promovate de guvernul rus în acea regiune încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Toate cele trei puncte de cotitură în istoria timpurie a dominației rusești în teritoriul dintre Nistru, Prut, Dunăre și Marea Neagră ilustrează, astfel, o strânsă legătură dintre modul în

³⁶ "Uchrezhdenie dlia upravleniia Bessarabskoi oblasti," 29 februarie 1818, *PSZ*, ser. 2, no. 1834, vol. 3, 197-204.

³⁷ A se vedea: "O razdelenii del po Bessarabskomu oblastnomu pravleniiu i kazennoi palate," 11 martie 1828, *PSZ*, ser. 2, no. 1864, vol. 3, 236-239.

³⁸ A se vedea: "O vodvorenii v Bessarabii serbov, 9 februarie 1826, *PSZ*, Ser. 2, no. 132, vol. 1, 194-196; "O pereselenii krestian iz vnutrennikh gubernii v Bessarabskuiu oblast," 21 septembrie 1826, *PSZ*, ser. 2, no. 592, vol. 1, 998-1000; "O vodvorenii Zaporozhskikh kazakov i drugikh zagranichnykh vykhodtsev v Bessarabskoi oblasti," 19 februarie 1827, *PSZ*, ser. 2, no. 913, vol. 2, 190-192.

care decidenții politici ai centrului imperial percepeau teritoriul recent anexat și măsurile concrete pe care le adoptau în regiune. Fiecare nouă abordare nu înlătură cu totul percepțiile și politicile care fuseseră caracteristice pentru cea precedentă, ci, mai curând, contribuia ceva la construirea discursivă și administrativă a noii provincii. Rezultatul cumulativ al celor trei încercări consecutive de a integra noua achiziție teritorială în geografia politică a Imperiului Rus a avut drept urmare apariția pe hartă a Basarabiei ca o unitate politico-administrativă fără precedent în trecut. Fiind un produs al expansiunii imperiale ruse, Basarabia a oferit un cadru instituțional și mental specific pentru articularea câtorva proiecte alternative de construcție națională (și imperială) la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.